

15. Шилов Ю. О. Арійські традиції запорожців // Козацьке лицарство – основа національного виховання. – К.: МАУП, 2004. – С. 7-14.
16. Шилов Ю. О. Витоки етносу й цивілізації слов'ян // Р. Ф. Кайндль. Вікно в європейську науку. Матеріали II Міжнародного наук. семінару “Кайндлівські читання”. – Чернівці: “Прут”, 2005. – С. 215-227.
17. Шилов Ю. О. Національна ідея – витоки, сучасний стан і перспектива розвитку // Матеріали I Міжнародної наук.-практ. Конференції “Рідна Віра – духовна сутність слов'ян”. – К.: ТО “Перунова Рать”, 2005. – С. 100-105.
18. Шилов Ю. О. Чого ми варті. – К.: “Аратта”, 2006. – 292 с.
19. Шилов Ю. О. Брама Безсмертя. – К.: “Аратта”, 2006. – 340 с.
20. Шилов Ю. О. Українська національна ідея. – К.: “Аратта”, 2007. – 65 с.
21. Шилов Ю. О. Давня історія України в контексті світової цивілізації. – К.: МАУП, 2007. – 220 с.
22. Шилов Ю. О. Трипільля: аратто-арійсько-українські казки / Художники Олександр і Олеся Вакуленко. – К.: “Аратта”, 2008. – 66 с.
23. Шилов Ю. А. Основы славянской цивилизации. – М.: в печати, 2008. – 784 с.
24. Україна – козацька держава. – Автор-упорядник В. Недяк. – К.: “ЕММА”, 2004. – 1216 с.
25. Безклубий Л. З давніх звичаїв // Спас. Український звичай. – Запоріжжя: Ін-т козацтва ЗДУ, 2000. – С. 8; Шилов Ю. О. Арійські традиції запорожців // Козацьке лицарство – основа національного виховання. – К.: МАУП, 2004. – С. 9; Косуха О. Вільний спосіб життя. – Ескада-Київ: На правах рукопису, 2005. – 192 с. Див. також:
26. Савур-могила. Легенди та перекази Нижньої Наддніпряни / Упоряд. В. Чабаненко. – К.: “Дніпро”, 1990. – 261 с.; Скульський А. М. Спас. – Николаев: ООО “Приват-Полиграфия”, 1997. – 128 с.; Скульський А. М. Спас. Заповіт // Спас. Український звичай. – Запоріжжя: Ін-т козацтва ЗДУ, 2000. – С. 4-5, 40; Кобилюх В. О. Українські козацькі назви у санскриті. – Львів-К.-Донецьк: ІПШ “Наука і освіта”, 2003. – 244 с.; Наливайко С. І. Українська індоаріка. – К.: “Євшан-зілля”, 2007. – 640 с.
27. Славянские Веды. – Состав. и комм. Асов А. И. – М.: “ФАИР-ПРЕСС”, 2003. – 704 с.
28. Трубачев О. Н. Труды по этимологии: Слово. История. Культура. – М.: “Языки слав. к-ры”, 2004. – Т. 1-2. – 800 с., 664 с.
29. Кифишин А. Г. Древнее святилище Каменная Могила. Опыт дешифровки протошумерского архива XII-III тысячелетий до н. э. – К.: “Аратта”, 2001. – 872 с.
30. Мосенкіс Ю. Л. Трипільський прасловник української мови. – К.: НДІТІАМ, 2001. – 80 с.
31. Рыбаков Б. А. Предисловие // Н. И. Кикешев. Воззвание к славянам. – М.: “Всеславянский Собор”, 1998. – С. 3-4.

А н н о т а ц и я

Исследуются заветные “карбы” запорожцев – тексты, которые усно передавались из поколения в поколение. Рассматриваются карбы и легенды, собранные Леонидом Безклубым, одним из хранителей казацких традиций.

Петро Чернега, Андрій Телегуз

ПОНЯТТЯ “ЕТНОС” В УКРАЇНСЬКІЙ НАУКОВІЙ ДУМЦІ

Проблема теорії етносу відносно нова в українській етнології і викликає чимало дискусій в науці. До середини ХХ ст. майже ніхто з вчених не ставив питання про природу, сутність і буття етносу, а якщо ставив, то лише частково, для розробки теорії нації. Вчені ХVIII-XIX ст. для визначення людських спільнот використовували термін “рід”, “плем'я”,

“раса”, “нація”, “популяція” і розумілися як біологічні чи соціальні організми. Тому і нині існують концепції, які ставлять за мету розкрити природу етносу і його сутність.

На думку більшості вчених (Г. Спенсер, Л. Морган, А. Бастіан, Ф. Ратцель) те, що створює етнос, це сукупність певних об’єктивних прикмет, таких як походження, мова, побут, своєрідний спільний стиль. На рівні масової свідомості часто до таких прикмет відносять мову, територію і культуру. Звичайно, мовна єдність важливий чинник існування етнічної спільноти. Адже це система збереження, приймання і передача інформації, а також межа з іншими етносами. Мова – біологічна природа людини. Вона виконує важливу етнотворчу та етнооб’єднавчу функції, передає спосіб мислення і психологію етносу. Слід також згадати про неоціненну роль літературної мови.

Важливою ознакою етносу є наявність території, де відбувається формування, розселення, відтворення та відмежування від сусідів. Ландшафт і природні умови впливають на господарство, матеріальну і духовну культуру, психологію та етнічні стереотипи.

Але важко апіорно визначити, які прикмети потрібні, щоб організувався народ, бо перелік цих прикмет змінний. Є етноси, які не мають деяких складових, що вважаються обов’язковими. Наприклад, шотландці й валлійці безперечно етноси, хоч втратили свої рідні мови. Також спільне походження треба розуміти релятивно, а не абсолютно. Бо сьогодні немає расово чистих, тобто гомогенних етносів. У кожному етносі існує перелік фізичних (расових) типів, але ці варіації не виходять за рамки.

Першим вченим, що поклав початок концептуального дослідження етносів, був чеський етнолог Ю. Данеш. У своїй праці “Походження та занепад тубільців в Австралії й Океанії” (1924 р.) він зазначає: “Сучасні народи, об’єднані в основному книжною культурою та політичним розвитком, це зовсім нові утворення. Великі мовні скупчення, що ми їх тепер розрізняємо, виникли мабуть кілька тисяч років до нової ери. Розвиток етносів тим повільніший, чим більше віддалений був її осередок від міжнародних вогнищ культури” [1].

Сьогодні багато свідомих громадян спеціально намагається плекати народну індивідуальність, але це плекання підрядний елемент існування народу. Народи виникли і живуть впродовж століть і тисячоліть. Тому можна сказати, що етнос як суспільне явище належить до вегетативної сфери. Звичайно не можна прирівнювати етнос до біологічної (зоологічної) природи, адже вся сфера соціального життя свідчить про те, що людина – духовна істота. У протизагугу приналежності до біологічної природи, приналежність до етносу зумовлена не тільки народженням (біологічним фактом), а й вихованням (соціальний, культурний, духовний факт). Воно надає ряд прикмет, що визначають приналежність до окремого людського колективу, які неможливо приховати. Наприклад, Наполеон до кінця життя не міг позбутися італійського акценту, так як Сталін грузинського.

Із вище сказаного виходить, що етнос є суспільним явищем, з тисячолітньою історією. Переважно після великого переселення народів етнічна структура Європи не зазнала кардинальних змін. Правда є деякі винятки, наприклад, німецька східна колонізація, але це засадничо не міняє картини. На цих фундаментах приблизно протягом першого тисячоліття сформувалися європейські етноси. Могли постати й інші етнічні організми, якби відбувся інший хід політичних подій. Наприклад, можна уявити існування окремого південнофранцузького (провансальського) етносу або бургундського етносу на змішаній романо-германській етнічній базі.

В принципі, історія українського етносу теж могла закінчитись трагічно, якщо

порівнювати з провансальцями. Тривалість етнічної історії українців мала величезні перерви, якщо порівняти з розвитком таких етносів як французи чи англійці. Адже немає прямого зв'язку між Україною короля Данила Галицького та гетьмана Хмельницького, між гетьманщиною Івана Мазепи і Павла Скоропадського. Все починалося з нового аркушу. Те саме стосується і культури, адже все, що старіше за праці Г. Сковороди, на превеликий жаль, є не актуальним для сучасних інтелектуалів.

Очевидно, сучасний інтегрований світ та міграція також спричиняють втрату етнічних ознак. Проте навіть у таких обставинах цілковита асиміляція в новому оточенні – справа кількох поколінь. А якщо якась етнічна група живе компактною масою, це майже неможлива справа. Щоб радикально змінити етнічну свідомість залишається фізичне винищення або розселення. У протилежному випадку, навіть після століть асиміляції в середовищі індіанських народів Мексики, Перу, Болівії проявляються симптоми ренесансу. На думку вчених, це суспільна сила інерції, що з покоління в покоління зберігає етнічні ознаки.

Термін “етнос” (ethnos) є давньогрецького походження і перекладається як “негрек”, “чужинець”. Початкова словотворча структура слова означає стадо, плем'я, рід, група людей, натовп, народ. Сьогодні цей термін є науковим поняттям і розуміється як специфічна міжпоколінна історико-культурна спільнота [2].

Велика помилка, що зустрічається в українській історіографії й політичній літературі це недостатнє розмежування народу і нації. Досі поняття народ, нація, етнос вживаються як синоніми. Вітчизняні вчені XIX – XX ст. зосереджували увагу не на розробці теоретичних концепцій, а на вивченні світового досвіду і способу життя українського народу, тобто на вивченні етнографії. Результатами цих досліджень стали розробки особливостей етногенезу, виживання і боротьба українського народу на своїй історичній батьківщині.

Теоретичні питання піднімалися лише у контексті національного визначення. Цьому сприяли, звичайно, тривала бездержавність, державно-політична розчленованість, конкретно-історичні умови буття.

Майже всі українські історики і політики виходили і виходять з теорії автохтонності. Тому етнічну історію починали досліджувати з часів пізнього палеоліту або бронзи, в крайньому випадку з антських часів. Найпослідовніше ці погляди відстоював український археолог Я. Пастернак, який доводив, що український етнос сформувався на ґрунті трипільської цивілізації[3].

Поділяючи примордіалістську концепцію безперервного життя етносів на своїй батьківщині з прадавніх часів, українські вчені розробляли ідею про генетичну близькість сучасного етносу зі стародавніми мешканцями. Це, зокрема, обґрунтовували Ф. Вовк, Р. Ендик, В. Дяченко[4].

М. Драгоманов писав про автохтонність, історичну тяглість та етнічну гомогенність українського етносу від Кубані до Закарпаття [5]. Процес соціогенезу і націогенезу О. Бачковський пов'язував з праєтногенетичною добою буття [6]. С. Рудницький розглядав етноси як автохтонів, які відрізняються цілим комплексом культурно-побутових рис [7]. Як спільноту, що має антропологічні ознаки і кровні зв'язки розумів етнос В. Старосольський. С. Дністрянський вважав, що в основі етногенезу лежить родове походження, а для М. Шаповала етнос був результатом історичного розвитку окремого біологічного виду [8].

Окремо потрібно згадати видатного українського вченого Володимира Вернадського, який досліджував проблематику місця, ролі і призначення етносів у структурі біосфери Землі. Він вважав, що все живе підпорядковане єдиним законам. Людство є єдиним цілим і існує у формі етносів, які у свою чергу діють відповідно до законів самозбереження

(розмноження, турбота про нащадків, вплив на навколишнє середовище) [9].

Сучасний розвиток етнологічної науки дає можливість виокремити достатню кількість українських вчених. Проте, слід зазначити, що відмінності між ними незначні. Деякі з них, як Л. Гумільов – засновник енергетичної концепції етносів, вважають етноси біогеографічним явищем, як сталі людські колективи. Вони склалися в результаті природного розвитку, існують як стійкі системи, що протиставляють себе іншим аналогічним спільнотам за принципом опозиції “ми – вони, свій – чужий”. В. Школьник розуміє етнос як біосоціальну одиницю еволюційного процесу, яка вкоренилась у певну територію і проживає там відносно ізольовано від інших [10].

Знаний український етнолог С. Макарчук переконаний, що етноси це соціально-культурні і кровноспоріднені спільноти, які перетворюються у єдине ціле завдяки тривалому спільному проживанню, способу виробництва, спільній історичній долі та географічному середовищу. В основі етносів лежать родинна близькість і кровна спорідненість. А отже, етнос має власний специфічний спосіб життя, особливості матеріальної і духовної культури, психологією, моральними нормами і стереотипами поведінки [11].

Відома дослідниця і популяризатор української міфології Г. Лозко вважає, що етноси є біологічними, географічними та історико-культурними спільнотами. Сила етносу, на її думку, в енергії живої речовини біосфери [12].

Новітні українські концепції етносу є тим підґрунтям сучасної етнології, що дають можливість дослідити феномен етносу комплексно й ґрунтовно, зосередивши увагу на особливостях генези українського етносу в історичній ретроспективі та його сучасному стані.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Матеріали до історії розвитку суспільно-політичної думки в Україні XIX – XX ст. – Мюнхен, 1977. – ч. 3. – С. 7-8.
2. Большой энциклопедический словарь. – М., 2000. – С. 256.
3. Тиводар М. Етнологія. – Львів, 2004. – С. 94.
4. Вовк Ф. К. Етнографические особенности украинского народа // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Пг., 1916. – т. II; Дяченко В. Д. Антропологічний склад українського народу. – К., 1965. – С. 45.
5. Матеріали до історії розвитку суспільно-політичної думки в Україні XIX – XX ст. – Мюнхен, 1977. – ч. 3. – С. 158.
6. Матеріали до історії розвитку суспільно-політичної думки в Україні XIX – XX ст. – Мюнхен, 1977. – ч. 3. – С. 8.
7. Рудницький С. Від Мирного до Хвильового. – Львів, 1936. – С. 9-10.
8. Тиводар М. Етнологія. – Львів, 2004. – С. 95.
9. Тиводар М. Етнологія. – Львів, 2004. – С. 95-96.
10. Тиводар М. Етнологія. – Львів, 2004. – С. 96.
11. Макарчук С. А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов, 1983. – С. 12.
12. Лозко Г. Етнологія України. – К., 2001. – С. 29.

А н н о т а ц и я

Исследуются проблемы теории этноса и основные концепции в украинской научной мысли.